

O‘zbek va nemis tillarida hayvon va o‘simliklar bilan bog‘liq paremiyalarning tarjima muammolarini tahlil qilish

Raximova Malika Sultonovna

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

M.B.Tillayeva

Filologiya fanlari nomzodi

Urganch davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va nemis tillarida hayvon hamda o‘simlik obrazlari ishtirokidagi paremiyalar lingvomadaniy jihatdan tahlil qilinadi. Paremiyalarning semantik xususiyatlari, milliy tafakkurdagi obrazli ifodalar, ularning madaniy kod sifatidagi o‘rni o‘rganiladi. Tarjima jarayonida uchraydigan asosiy muammolar – ekvivalentlik, konnotativ tafovut va madaniy moslik masalalari misollar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada funksional va kontekstual tarjima strategiyalari asoslanadi.

Kalit so‘zlar: paremiya, maqol, tarjima muammosi, hayvon obrazi, o‘simlik obrazlari, lingvomadaniyat, semantika, madaniy tafakkur, qiyosiy tahlil, o‘zbek tili, nemis tili.

Kirish. Globallashuv jarayonida madaniyatlararo muloqot va til o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj ortib borayotgan bir paytda, xalq ijodining noyob shakllaridan biri bo‘lgan paremiyalarning tarjimasini dolzarb masalaga aylanmoqda. Paremiyalar har bir xalqning tarixiy tajribasi, hayotga bo‘lgan qarashi, madaniy qadriyatlar va mentalitetini ifodalovchi qisqa, obrazli iboralardir. Ular ko‘pincha hayvon yoki o‘simlik obrazlari orqali ramziy ma‘no kasb etadi, bu esa ularning tarjimasini murakkablashtiradi.

Til – bu nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki xalq ruhiy dunyosining ifodasidir. Xalq tilida yashab kelayotgan maqol va matallar insonning atrof-muhit bilan bo‘lgan o‘zaro munosabatini, ijtimoiy tajribasini, axloqiy qarashlarini aks ettiradi. Ayniqsa, hayvon va o‘simliklar bilan bog‘liq paremiyalar orqali inson hayoti, fazilatlarini, yomon yoki yaxshi sifatlar ramziy shaklda ifoda etiladi.

Biroq paremiyalardagi obrazlar har ikki tilda bir xil semantik yuklama bilan qo‘llanilavermaydi. Hayvon yoki o‘simlik bir tilda ijobiy ma‘no berishi mumkin bo‘lsa, boshqa tilda salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lishi mumkin. Natijada, so‘zma-

so‘z tarjima ma‘noni buzadi yoki madaniy mos kelmaslik holatlari yuzaga keladi. Shu sababli paremiya tarjimasi faqat til vositasi sifatida emas, balki lingvomadaniy va kulturologik yondashuv bilan olib borilishi lozim.

Metodologiya. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, lingvomadaniy, semantik va tarjimaviy yondashuvlardan foydalanilgan. O‘zbek va nemis tilidagi paremiyalar tanlab olinib, ularning semantik-strukturaviy xususiyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniy nomuvofiqliklar real misollar asosida baholandi va interpretatsiya qilindi.

Natijalar. Paremiyalar – bu xalq tafakkurining tiqilgan namunasi, ya‘ni qisqa, obrazli, ko‘p hollarda nasihatbop shakldagi xalq donishmandligidir. Ular xalqning ko‘p asrlik tajribasi, qarashlari, madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Paremiyalarni tarjima qilish esa oddiy leksik tarjima emas, balki kulturologik, semantik, lingvistik va psixologik yondashuvni talab etadi.

Paremiyalar tarjimasida quyidagi muammolar kuzatiladi:

- **Madaniy nomuvofiqlik:** Hayvon yoki o‘simlik obrazining bir tilda ijobiy, boshqa tilda esa salbiy konnotatsiyada bo‘lishi.
- **Obrazli ifodaning yo‘qligi:** Ba‘zi paremiyalar boshqa tilda umuman mavjud emas.
- **Simvolik ma‘noning noto‘g‘ri talqini:** So‘zma-so‘z tarjimada ramziy ma‘no yo‘qoladi yoki chalkash tushuniladi.
- **Funksional tenglikning topilmasligi:** Paremiyaning grammatik shakli tarjimada saqlansa-da, emotsional va semantik yuklamasi mos kelmasligi mumkin.

Tarjimadagi nazariy yondashuvlar. Paremiyalarni tarjima qilishda bir necha asosiy nazariy yondashuvlar mavjud:

a) Ekvivalent tarjima. Bu yondashuvda tarjimon manba tilidagi paremiya uchun maqsad tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos keluvchi ekvivalentni topishga harakat qiladi.

Misol:

- O‘zbekcha: It hurar, karvon o‘tar
- Nemischa: Die Hunde bellen, aber die Karawane zieht weiter.

b) Funksional tarjima. Agar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent bo‘lmasa, paremiya mazmunan mos boshqa bir ibora bilan almashtiriladi. Misol:

- O‘zbekcha: Sichqon chiqmas joydan mushuk chiqmaydi
- Nemischa funksional tarjima: Wo kein Rauch ist, ist auch kein Feuer.

c) Literal (so‘zma-so‘z) tarjima. So‘zlarning grammatik tuzilmasi saqlangan holda tarjima qilinadi. Bu usul ko‘p hollarda samarasiz bo‘lib, paremiya asl ma‘nosini yo‘qotishi mumkin. Misol:

- O‘zbekcha: Eshakni hammomga olib borsang ham sulton bo‘lmaydi
- Literal tarjima: Wenn du einen Esel ins Bad bringst, wird er kein Sultan.

Bu tarjima nemis tilida tabiiy emas va obraz noto‘g‘ri tushuniladi.

d) Izohli tarjima. Paremiya ma‘nosi yoki mazmuni izoh bilan beriladi. Bu usul ilmiy matnlarda yoki o‘quv materiallarida qo‘llaniladi. Misol:

- O‘zbekcha: Gulga suv quy, tikaniga emas
- Izohli tarjima: Du sollst das Gute unterstützen, nicht das Schlechte (bildlich: die Blume gießen, nicht den Dorn).

Lingvomadaniy tafovutlar roli. Hayvon va o‘simlik obrazlari milliy tafakkurda turlicha qabul qilinadi:

- O‘zbeklarda “it” so‘zi ko‘pincha salbiy (pastkashlik, ifloslik) obrazda bo‘lsa, nemislarda u sadoqat, do‘stlik ramzidir.
- O‘zbek tilida “cho‘chqa” salbiy diniy asosga ega, nemis tilida esa bazi paremiyalarda baxt va omad ramzi sifatida ishlatiladi (Schwein haben – omadi kelmoq).

Bu farqlar tarjimada konnotativ muammolarni keltirib chiqaradi.

Muhokamalar. O‘zbek va nemis tillarida xalq og‘zaki ijodining muhim qatlami bo‘lgan paremiyalar tilshunoslikda nafaqat grammatika va semantikasi, balki madaniyatlararo tafakkurni ham o‘rganishda asosiy materiallardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, hayvon va o‘simliklar obrazlari ishtirok etgan paremiyalar xalqning qadimiy tabiatga munosabati, axloqiy qarashlari, ijtimoiy me‘yorlari hamda hayotiy falsafasini aks ettiradi. Bu obrazlar universal bo‘lishiga qaramay, ularning ramziy ma‘nosi har bir xalqda o‘ziga xos tarzda shakllangan. Shu bois bunday paremiyalarni tarjima qilishda ko‘plab lingvomadaniy va konnotativ to‘siqlar yuzaga keladi.

Masalan, o‘zbek tilidagi "Bo‘ri qachon to‘ygan?" degan paremiya orqali ochko‘z, o‘z manfaati yo‘lida hech to‘xtamaydigan odam nazarda tutiladi. Nemis tilida esa bo‘ri obrazini ifodalovchi ekvivalent to‘g‘ridan-to‘g‘ri mavjud emas, biroq "Der Wolf verliert sein Haar, aber nicht seine Natur" (Bo‘ri yungi to‘kiladi, lekin tabiati o‘zgarmaydi) degan maqol o‘xshash semantik yuklama bilan aytiladi. Bu

yerda tarjimada to‘g‘ri ekvivalent topish emas, balki funksional va mazmuniy tenglikni saqlab qolish muhim bo‘ladi.

Yana bir misol: o‘zbek tilida "Gulga suv quy, tikaniga emas" degan paremiya yaxshilikni qo‘llab-quvvatlash, yomonlikdan yiroq yurish g‘oyasini beradi. Nemis tilida bu kabi obrazli ibora to‘g‘ridan-to‘g‘ri mavjud emas, shuning uchun tarjimada izohli yoki funksional yondashuv tanlanadi. Masalan, "Pflege das Gute, meide das Schlechte" (Yaxshilikni parvarishla, yomonlikdan saqlan) shaklida ifodalash mumkin.

Ko‘plab hayvon obrazlari ham tilda milliy tafakkurga bog‘liq holda turlicha talqin qilinadi. O‘zbek tilida "it" obraziga ko‘p hollarda salbiy konnotatsiya yuklanadi ("It hurar, karvon o‘tar", "It egasini tanimasa, hurar"), bu obraz insonning pastkashligi, noma‘qulligi yoki keraksiz tanqidga ishora qiladi. Aksincha, nemis tilida "Hund" ko‘plab holatlarda sadoqat, fidoyilik, do‘stlik ramzi sifatida qabul qilinadi. Masalan, "Der Hund ist der beste Freund des Menschen" (It – insonning eng yaxshi do‘sti) kabi iboralar mavjud. Tarjimada bu tafovutlarni inobatga olmaslik ma‘noni noto‘g‘ri tushunishga olib kelishi mumkin.

Xulosa. Bunday paremiyalarni tarjima qilishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘zma-so‘z yondashuv ko‘pincha yetarli bo‘lmaydi. Bu holatlarda tarjimon madaniyatlararo tafakkurni chuqur anglab, paremiya orqali ifodalanayotgan mazmunga teng keladigan kontekstual obrazni topishi kerak bo‘ladi. Tarjimon nafaqat tildagi so‘zlarni, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlarini, tarixiy tajribasini ham tarjima qilayotgani bois, paremiya tarjimasi katta madaniy mas‘uliyatni ham o‘z zimmasiga oladi.

Shunday qilib, o‘zbek va nemis tillaridagi hayvon va o‘simliklarga oid paremiyalarni o‘rganish va ularning tarjima muammolarini tahlil qilish orqali nafaqat lingvistik jihatdan, balki madaniy tafakkur darajasida ham chuqur qiyosiy tahlil olib borish mumkin. Bu esa tarjima amaliyotini takomillashtirishda, til o‘rgatish metodikasini boyitishda va madaniyatlararo muloqotni chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduazizov, A. (2007). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.
2. Abdurahmonov, A. (2008). O‘zbek maqollarining stilistik xususiyatlari. Toshkent: Fan.

3. Ahmedova, Z. (2015). O‘zbek xalq maqollarida obrazlilik va mentalitet. Toshkent: Akademnashr.
4. Hojimatov, X. (2010). Qiyosiy adabiyotshunoslik. Toshkent: O‘zbekiston.
5. Jo‘rayev, M. (2012). Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari. Toshkent: Akademnashr.
6. Karimov, M. (2019). O‘zbek xalq maqollarining lingvokulturologik tahlili. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Mamajonov, A. (2003). O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. Toshkent: O‘qituvchi.
8. Mirzayev, M. (1986). O‘zbek tilining frazeologiyasi. Toshkent: O‘qituvchi.
9. Qodirova, S. (2016). Paremiyalarning milliy-madaniy xususiyatlari. Toshkent: Ilm Ziyo.
10. Umarova, M. (2020). Hayvon obrazlari orqali xalq tafakkurini aks ettirish. Toshkent: Yangi asr avlodi.

Research Science and
Innovation House